

УДК: 323.232

Д.Ю. АРАБАДЖИЄВ

МОНІТОРИНГ ПОЛІТИЧНОЇ ТА ГРОМАДЯНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ: РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

Арабаджієв Дмитро Юрійович – доцент кафедри соціальної роботи Запорізького національного технічного університету, к.політ.н., методист міжвузівського дослідного центру «Політика і освіта» Запорізького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти Запорізької обласної ради

У статті розглянуто особливості формування політичної та громадянської ідентичності студентської молоді м. Запоріжжя, проаналізовано стан етнічної та мовної самоідентифікації студентів, бачення ними подальшого розвитку внутрішньої та зовнішньої політики України.

Ключові слова: громадянин, громадянство, громадянськість, ідентичність.

В статье рассмотрены особенности формирования политической и гражданской идентичности студенческой молодежи г. Запорожья, проанализировано состояние этнической и языковой самоидентификации студентов, видения ими путей дальнейшего развития внутренней и внешней политики Украины.

Ключевые слова: гражданин, гражданство, гражданственность, идентичность.

The article discusses the features of formation of political and civic identity of students Zaporozhye, the state of ethnic and linguistic identity of students, the vision of further development of domestic and foreign policy of Ukraine.

Keywords: citizen, citizenship, citizenship, identity.

© Д.Ю. Арабаджієв, 2012

Постановка проблеми. Законом України «Про освіту» визначено, що вона є основою інтелектуального, культурного, духовного, соціального, економічного розвитку суспільства і держави. Також у вказаному документі знаходимо, що метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого, культурного потенціалу народу, підвищення освітнього рівня народу, забезпечення народного господарства кваліфікованими фахівцями. Основними засадами, на яких ґрунтується освіта в нашій державі, є гуманізм, демократія, національна свідомість, взаємоповага між націями і народами[1].

Вже формулювання мети освітнього процесу на законодавчому рівні ставить перед нами непросте завдання тлумачення його змісту. Йдеться про розуміння терміну «громадянин» та «громадянство». Енциклопедичний словник з державного управління дає такі варіанти тлумачення терміну «громадянин»: 1) особа, яка на правовій основі належить до постійного населення даної держави, користується її захистом, володіє правоздатністю і наділена сукупністю прав і обов'язків; 2) людина, яка служить батьківщині, народу, турбується про суспільне благо; 3) почесне звання; 4) міський мешканець; 5) член общини чи народу, що перебуває під єдиним управлінням; кожна особа чи людина, яка складає народ, землю, державу; 6) доросла людина, чоловік, а також форма звернення до нього [2].

За своїм правовим становищем громадяни конкретної держави відрізняються від іноземних громадян і осіб без громадянства, тому що тільки їм належать політичні права та свободи. Таким чином, «громадянство» – політико-правова на-

лежність особи до конкретної держави, у зв'язку з якою на неї поширюються закони цієї держави, виникають її громадянські, політичні та інші права і свободи, можливість її участі в управлінні справами відповідного суспільства чи держави та обов'язки.

Як ми бачимо із другого варіанта терміну «громадянин», він передбачає наявність у людини певного розуміння сутності понять суспільне благо, народ, батьківщина, тобто зумовлює наявність, окрім юридичної складової, певного рівня соціально-філософської рефлексії та політичної грамотності. У цьому зв'язку ми можемо вести мову про ще одне поняття – «громадянськість», яке, окрім юридичного статусу особи, передбачає і усвідомлення нею своєї ролі і місця у тому суспільному утворенні, в якому вона перебуває. Також перед такою особою можуть постати питання і про ознаки «громадянськості», її складові, питання про те, завдяки сукупності яких факторів, крім юридичних, людина може відчувати свою належність до громадянства. Тобто ідентифікувати себе як громадянина певного суспільного утворення. При першому ж наближенні до цієї теми ми можемо назвати такі «ідентитети громадянськості», як територія, культура, мова, звичаї тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у дослідження проблематики функціонування національної ідеї та ідентичності в цілому зробили вітчизняні вчені В.Бебик, О.Бабкіна, Л.Нагорна, Ю.Тищенко, С.Горобчишина, Д.Ковриженко, І.Курас, М.Обушний, І.Кресіна, С.Єфремов, В.Степаненко, О.Майборода, Л.Шкляр, О.Олійник, О.Пахльовська, Г.Палій, Р.Додонов, С.Мофа, М.Степико, О.Кіндратець й зарубіжні дослідники В.Тишков, Я.Коллар, Б.Андерсен, Е.Сміт.

В той же час компаративними дослідження-

ми в цій галузі та саме проблемою ідентичності як чинника формування громадянськості науковці займалися небагато. В цьому контексті варто згадати розвідки В.Вербець, С.Мітряєва, О.Проскуріна та особливо відзначити наукові розробки В.Циби. Також не можна обминути увагою таких авторів концепції громадянської освіти в Україні як: С.Позняк, О.Пометун, П.Вербицька, О.Войтенко, Ю.Найда, Н.Софій, О.Суслова, Дж.Бетелл, Д.Ройл та ін.

Мета дослідження. Виявлення особливостей громадянської та політичної ідентичності студентської молоді на регіональному рівні. Досягнення визначеної мети передбачає постановку наступних завдань:

1) виявлення рівня усвідомлення домінантної ідентичності студентами;

2) визначення базових критеріїв усвідомлення громадянства;

3) виділення детермінант дослідження ідентичності родових суб'єктів освітнього процесу як чинника формування громадянськості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Методологічною основою наших наукових розробок у сфері політичної та громадянської ідентичності виступають теоретичні положення відомих вітчизняних дослідників Л.Нагорної, яка пропонує характеристику поняття «національна ідентичність» в українському контексті, відзначаючи, що поняття етнічної і національної ідентичності часто ототожнюються, та В.Циби.

Проблеми національної самоідентифікації, зазначає Л.Нагорна, є важливими для кожного народу, оскільки вони зачіпають смисложиттєві основи його існування. Для України ці проблеми є ще гострішими, бо здобуття незалежності поставило її перед вибором нової ідентичності, такої, яка найліпше сприяла б процесам формування політичної нації співгромадян. Обрана молодіжну державою парадигма націо- і державотворення не була національно-етнічною і не закріпила за титульним – українським – етносом ніяких владних переваг. Проте закладений у національно-державницькій парадигмі об'єднуючий потенціал виявився слабким для того, щоб політична нація стала вагомим конструктом ідентифікаційного поля. Гостра криза ідентичності, у стані якої український соціум перебуває й досі, супроводжується конкуренцією комуністичної, ліберальної, націоналістичної ідеологій, протистоянням українського та російського націоналізму [3].

Інший вітчизняний дослідник В.Циба виділив певні характеристики, яким має відповідати ментальність громадян країни для успішного проведення реформ і побудови суспільства з гідним рівнем життя його громадян. Головні з них, що сприяють ідентифікації жителів з громадянством певної країни і формуванню конкурентоспроможної нації, такі: визнання і шанобливе ставлення до національних символів – Гімну, Герба і Прапора (і тим самим визнання Конституції і законодавства цієї країни, прав цієї нації); знання і сприйняття історичного минулого країни, культури корінного етносу з метою зміцнення нації; знання і корис-

тування державною мовою – мовою корінного етносу – насамперед з метою консолідації громадян у націю, а також як засобу спілкування; духовна єдність народу завдяки єдиній вірі, що сприяє формуванню і зміцненню нації; обґрунтований мінімальний ценз осілості іммігрантів в країні з метою адаптації до соціального й етнічно-культурного середовища[4].

На підставі проведеного аналізу можна запропонувати такі детермінанти дослідження ідентичності родових суб'єктів освітнього процесу, як чинника формування громадянськості: виявлення рівня усвідомлення домінантної ідентичності родовими суб'єктами освітнього процесу; визначення базових критеріїв усвідомлення громадянства; виокремлення форм громадянської участі та активності; аналіз пріоритетів розвитку внутрішньої політики, напрямків формування національної ідеї за результатами оціночних суджень родових суб'єктів освітнього процесу; з'ясування політичних уподобань родових суб'єктів освітнього процесу; дослідження розуміння векторів міжнародного співробітництва родовими суб'єктами освітнього процесу; виявлення рівня довіри до соціальних і політичних інститутів з боку родових суб'єктів освітнього процесу; виділення особливостей мовної, національної, релігійної ідентичності родових суб'єктів освітнього процесу. Спираючись на практичні і теоретичні розробки відомих українських дослідників у цій сфері Л.Нагорної та В.Циби, міжвузівським дослідним центром «Політика і освіта» Запорізького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти Запорізької обласної ради (далі – Центр) протягом березня-квітня 2012 року проведено опитування на тему: «Громадянська і політична ідентичність студентів вищих навчальних закладів: регіональний аспект». Вибірка складала 500 студентів шести вищих навчальних закладів (далі - ВНЗ) міста Запоріжжя: ЗНТУ, ЗДІА, ЗДМУ, ЗНУ, КПУ, ЗІЕІТ. Вибіркою охоплено студентів різних курсів навчання таких 14 спеціальностей: будівництво, фармація, економіка підприємства, облік і аудит, маркетинг, фінанси і кредит, міжнародна економіка, ливарне виробництво, геодезія, картографія та землеустрій, електромеханічні системи автоматизації та електропривод, програмне забезпечення систем, менеджмент організацій і адміністрування, управління трудовими ресурсами, історія, туризмознавство. Було опитано 215 чоловіків та 285 жінок 1-5 курсів денної форми навчання.

Отримані дані засвідчили громадянську ідентичність як домінантну, тобто переважна більшість респондентів (65%) у першу чергу вважають себе носіями української політичної нації, а не представниками етносу, мешканцями тієї чи іншої території, не включені значною мірою в глобалізаційні та інтеграційні процеси. Цей показник певною мірою корелюється і з етнічною ідентичністю (78% респондентів вважають себе українцями). Спостерігається певна дифузія мовно-етнічної ідентичності студентів, про що свідчать показники усвідомлення більшістю респондентів себе українцями та української мови як рідної (58%) паралельно із переважним вживанням побутової російської мови

(74%). В першу чергу отримані дані засвідчують певну дифузю мовно-етнічної ідентичності студентів, про що свідчать показники усвідомлення більшістю респондентів себе українцями та української мови як рідної паралельно із переважним вживанням побутової російської мови. Ці показники вказують на тенденцію до трансформації мовно-етнічного простору Запорізького регіону, народження нової дифузної мовно-етнічної ідентичності. Результати опитування зайвий раз актуалізують проблему зведення російської мови, якою у повсякденному житті спілкується більшість населення регіону, до рівня побутової, втрачання чистоти мови, зникнення з вжитку російської літературної і офіційно-ділової мови, низького рівня мовної грамотності громадян, використання суржика у буденному спілкуванні і ділових комунікаціях. З огляду на вказані вище тенденції вбачається раціональним запропонувати органам місцевої влади ініціювати питання перегляду пріоритетів мовної політики, зокрема викладання російської мови та літератури у загальноосвітніх навчальних закладах.

Найефективнішими формами громадянської участі є вивчення громадської думки (18%), участь у виборах (14%), робота в громадських організаціях (13%) та громадських радах при органах влади (11%), проведення громадських слухань (10%) та мітинги і демонстрації (13%). Наведені дані вказують на тенденцію збільшення довіри населення до таких інститутів громадянського суспільства як громадські організації та громадські ради, поряд із незначною увагою респондентів до політичних партій як агентів залучення громадян до участі в управлінні країною. Позитивним фактом на нашу думку є те, що студентство надає перевагу сьогоденні цивілізованим і мирним методам громадянської участі і формам громадянської активності (тільки 12% опитаних обрали мітинги і демонстрації як ефективну форму участі). Також можна відзначити вивчення громадської думки (18%) як перше місце серед форм громадської участі, що дає підстави вважати, що студентська молодь розглядає наявність зворотних зв'язків та використання соціологічних методів у соціальному управлінні одним з ключових факторів формування громадянської ідентичності.

У свідомості студентства переважають думки стосовно консолідації українського народу в межах політичної нації завдяки переважно ментальним чинникам, таким як: культура, мова, традиції, народна творчість (42%); душа народу (19%), спосіб життя (11%) та спільна історична доля (10%).

Найяскравішими даними з електоральних уподобань на старті виборчих перегонів, на нашу думку, є майже половина (22% - «проти всіх» та 22,8% - які не визначилися) респондентів, які вказали свою думку не на користь партійної системи України, не висловивши своїх симпатій жодній з політичних партій. Спостерігається певна кореляція цього питання з питанням попереднього блоку анкети щодо форм ефективної громадянської активності, де за партії як агентів залучення громадян до участі в управлінні висловилися тільки 7%

та з нашими попередніми дослідженнями, зокрема, такого питання, як байдужість до партійного життя - 48% опитаних студентів. Вказані дані підкреслюють кризовий стан партійної системи України. Інші показники рейтингу партій є близькими пропорційно до даних соціологічних опитувань, які сьогодні проводяться в нашій країні і засвідчують непогані шанси на потраплення до парламенту Партії регіонів, ВО «Батьківщина», КПУ, Партій «УДАР», «Фронт змін», ненабагато відстають від яких «Україна, вперед!», Народна партія та ВО «Свобода». На момент проведення опитування партія Сильна Україна сприймалась як самостійна політична сила, яка посіла почесне друге місце (9,4%) у нашому рейтингу, що підсилює сумніви стосовно доцільності її нещодавнього об'єднання з Партією регіонів у контексті можливого формування парламентської коаліції і з урахуванням електорального розпорощення симпатиків С.Тігіпка не на користь партії влади.

Отримані результати опитування вказують на те, що за визначенням вектора розвитку і пріоритетів зовнішньої політики нашої держави уподобання студентів розділилися на три частини: 26% тих, хто прагне до побудови зовнішніх зносин, виходячи з пріоритету національних інтересів, 37% прихильників посилення міжнародного співробітництва з країнами колишнього СРСР (Східнослов'янський блок - 16%: Росія, Білорусь; Євразійський блок - 13%: Росія, Казахстан, Узбекистан, Білорусь та інші пострадянські країни; з Росією - 8%) і, нарешті, прихильники європейського та євроатлантичного співробітництва - 31% (ЄС - 25% і НАТО - 6%). За позаблоковий статус нашої держави висловилися тільки 6% опитаних респондентів. Таким чином можна сказати, що більшість респондентів схиляються до розвитку зовнішньої політики України у напрямку посилення зовнішньоекономічних та зовнішньополітичних зв'язків саме у межах пострадянського простору. Тією чи іншою мірою 83% студентів визнають спільність історичного минулого народів Росії і України, а 59% опитаних висловлюються на користь прагнення народів Росії та України до об'єднання у межах єдиного економічного, культурного, освітнього і політичного простору.

Висновки. На підставі проаналізованих даних можна зробити такі висновки щодо громадянської та політичної ідентичності студентів ВНЗ м.Запоріжжя:

1. Домінантною ідентичністю виступає громадянська (65%).

2. Спостерігається певна дифузія мовно-етнічної ідентичності студентів, про що свідчать показники усвідомлення більшістю респондентів себе українцями та української мови як рідної паралельно із переважним вживанням побутової російської мови.

3. Найефективнішими формами громадянської участі є вивчення громадської думки, участь у виборах, робота в громадських організаціях та громадських радах при органах влади, проведення громадських слухань та мітинги і демонстрації.

4. У свідомості студентства переважають думки

стосовно консолідації українського народу в межах політичної нації завдяки переважно ментальним чинникам культури: мова, традиції, народна творчість; душа народу, спільна історична доля.

5. Кризовий стан партійної системи України, який відбивається у свідомості студентів і трансформується у недовіру до існуючих політичних партій, розчарування у їх здатності до державотворення, відстоювання інтересів народу.

6. Більшість респондентів схиляються до розвитку зовнішньої політики України у напрямку посилення зовнішніх зв'язків саме у межах пострадянського простору. Тією чи іншою мірою 83% студентів визнають спільність історичного минулого народів Росії і України, а 59% опитаних висловлюються на користь прагнення народів Росії та Украї-

ни до об'єднання у межах єдиного економічного, культурного, освітнього і політичного простору.

7. Запорізьке студентство надає перевагу ліберальним демократичним цінностям, але спостерігається сприйняття ними сучасного стану суспільства, яке асоціюється зі словами «безлад», «злидні», «розруха», «тиск», що призводить до розгортання конфлікту цінностей та суспільної практики.

Дослідження феномена політичної та громадянської ідентичності студентів відкриває перед нами такі перспективи подальших розвідок: дослідження громадянської та політичної ідентичності педагогічних працівників з метою з'ясування проблемного поля формування громадянина у сучасному освітньо-політичному просторі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Закон України «Про освіту» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1060-12> [Посилання дійсне на 19.03.2012 р.].
2. Енциклопедичний словник з державного управління/ уклад. : Ю.П. Сурмін, В.Д. Бакуменко, А.М. Михненко та ін.; за ред. Ю.В. Ковбасюка, В.П. Трошинського, Ю. П. Сурміна. – К. : НАДУ, 2010. – 820 с. – ISBN 978-966-619-279-3.
3. Л. Нагорна Поняття «національна ідентичність» і «національна ідея» в українському термінологічному просторі/ Л. Нагорна// Політичний менеджмент. – 2003. – № 2. – С. 14-30.
4. Циба В. Демократичні перетворення в країні. Діалектичні і соціально-психологічні аспекти/ В. Циба // Політичний менеджмент. – 2011. – № 4. – С. 56-70.